AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LVIII, 2012

Aspecte fonetice şi lexicale în graiul din comuna Mănăstirea Humorului, judeţul Suceava

Sorin GUIA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

Pornind de la anchetele efectuate recent în comuna Mănăstirea Humorului, judeţul Suceava, vom prezenta principalele particularităţi fonetice şi lexicale ale graiului din comuna bucovineană. În acest sens, vom urmări atît parametrul dialectal (dinamica graiului din comuna Mănăstirea Humorului, comparînd datele actuale cu cele din *NALR.Moldova şi Bucovina*, punctul 485) cît şi parametrul sociolingvistic (adaptarea subiecţilor vorbitori în functie de situaţia de comunicare, diferenţele de sex, vîrstă, situaţie culturală).

Situată la o distanţă de şase km de Gura Humorului, comuna Mănăstirea Humorului, a fost ctitorită în 1530 de logofătul Toader Bubuiog, înalt demnitar al domnitorului Petru Rareş, formîndu-se pe lîngă vechea mînăstire (monument istoric inventariat în patrimoniul UNESCO, datorită originalităţii şi calităţii picturii sale exterioare).

În ceea ce priveşte tradiţiile şi obiceiurilor etnofolclorice, localitatea este recunoscută prin formaţiile de dansuri populare, corul bisericesc format din peste o sută de persoane şi formaţia de buciumaşi. Obiceiuri, altădată foarte întîlnite, precum hora sau claca, s-au pierdut în timp, însă, uneori, în zilele de duminică sau de sărbătoare, bătrînii satului aduc privirilor contemporanilor frumuseţea costumelor populare specifice zonei.

Comuna Mănăstirea Humorului se învecineaza cu următoarele localităţi: la nord, comuna Suceviţa, la nord-est, oraşul Solca, la nord-vest, comuna Frumosu, la est, comuna Cacica, la vest, comuna Vama, la sud-est, comuna Pîrteştii de Jos, la sud-vest, comuna Frasin, la sud, oraşul Gura Humorului.

Pentru descrierea particularităţilor graiului din comuna Mănastirea Humorului am anchetat nouă subiecţi, din mai multe familii, de vîrstă şi pregatire diferite. Pentru a observa dinamica graiului din comuna bucovineană, s-au avut în vedere datele consemnate în *NALR.Moldova şi Bucovina*; au fost selectate 56 de întrebări din atlasul regional menţionat şi s-au realizat, în funcţie de subiectul anchetat, cîteva dialoguri pe teme adaptate în funcţie de situaţia de comunicare.

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

1. Fapte de natură fonetică

1.1. Vocalismul

a) se manifestă frecvent aşa zisa „diftongare moldovenească”[1] în ceea ce priveşte rostirea vocalelor *e* sau *o* iniţiale de cuvînt sau de silabă: *b̯iéri, col̯iectív, l̯iétcâ, n̯iemţăşti, pregăţ̯ésc*[2], *r̯iépidi*; *m̯uoş, m̯uoşn̯iág*[3].

b) închiderea vocalei neaccentuate *ă* la *â* (un sunet intermediar între *ă* şi *î*) în poziţie finală: *bábâ, bátrînâ, bunícâ, fetíţâ, gravídâ, gr̯ásâ, gravídâ, în̯sărcînátâ, l̯iétcâ, tărîţâ, u̯lsícâ*;

c) prin asimilaţie regresivă se manifestă tendinţa de deschidere a lui *ă* protonic la *a* (situaţie în care vocala tonică este *a*): *barbát, saláş, gal̯iátâ* (în variaţie liberă cu *găl̯iátâ*), *îmbracát*; fenomenul trecererii lui *ă* protonic la *a* fost notat şi în cazurile cînd accentul cade asupra altei vocale, cînd explicarea fenomenului este mai anevoioasă: *batrînâ*[4]. Fenomenul cunoaşte o mai mare frecvenţă în Bucovina, însă, sporadic, a fost înregistrat în toate graiurile dacoromâne[5];

d) *e* neaccentuat final şi medial se închide la *i* sau *į* în cuvinte precum *barabúl̯i, g'íşînį, léli, surşél̯i*[6]; *dizástru, húştil̯i, sarmálili*; acelaşi fenomen îl constatăm şi în cuvintele neaccentuate în frază: *di, pin, pisti*;

---

[1] Vezi Emil Petrovici *Unele tendinţe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, nr. 2, 1961, p. 331. Diftongarea lui *e* la *i̯e* este frecvent înregistrată atît sub accent, cît şi în poziţie neaccentuată.

[2] Putem vorbi şi de diftongarea vocalelor precedate de consoane; semivocala *i̯* apare în diftongarea vocalei anterioare semideschise *e*, precedată de o consoană. Alteori, cum vom vedea la discutarea africatizării oclusivelor dentale *t* şi *d*, dentala se moaie, dar îşi modifică şi modul de articulare, devenind africată.

[3] Sextil Puşcariu (în *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 183) afirmă că, faţă de modificarea lui *e-* la *i̯e-*, diftongarea *o-* la *u̯o-* este mai puţin consecventă, reprezentînd un fenomen specific vorbirii comune, răspîndit în aproape toate graiurile populare.

[4] Distincţia dintre cele două tipuri (*barbát* şi *batrîn*) a fost făcută iniţial de I. Iordan în studiul *Un fenomen fonetic românesc dialectal: **ă** neaccentuat > **a***, în „Revista filologică”, 1, 1927, p. 117-154. Iordan crede că tipul *batrîn* s-ar explica prin influenţe străine. În textele din secolul al XVI-lea, fenomenul apare cu deosebire în zonele unde se vorbeau graiuri de tip nordic.

[5] Pentru aria fenomenului şi descrierea lui, vezi şi Romulus Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: **ă** neaccentuat > **a***, în SCL, V, 1954, p. 63-84, Alexandru Graur, *Cu privire la **ă** > **a** în româneşte*, în SCL, IX, nr. 2, 1958, p. 263-264, Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 169-171.

[6] În comuna Vicovu de Jos, răspunsul la întrebarea *Cum le spui la bucăţile mici care sar din lemn cînd le tai cu toporul?* (II, h. 176), prin asimilaţie regresivă, devine *şurşéli*, formă preferată de majoritatea subiecţilor anchetaţi.

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

e) influenţa ardelenească (atît la subiectul A, bărbat de 42 de ani, cît şi la subiectul I, femeie de 84 de ani) se remarcă în deschiderea vocalei anterioare *e*, o fază intermediară între *e̯a* şi *e*, întîlnită încă din textele din secolul al XVI-lea: *cămeşâ* (*cămi̯eşâ*), *fi̯me̯ie*, *le̯li*;

f) ca inflenţă dinspre nord-estul Ardealului, diftongul *e̯a* final accentuat se monoftonghează la *e̯*[7]: *ave̯*, *făşe̯*, (*mama*) *me̯*, (*să mai̯*) *be̯*; fenomenul caracterizează şi diftongul *e̯a* în poziţie medială: *şe̯un*, *şe̯laltâ*;

g) aflat în poziţie medială, diftongul *e̯a* îşi pierde elementul palatal şi se monoftonghează la *á* (a se vedea evoluţia *e̯a* > **ă̯a* > *á*) cînd urmează după consoanle *s*, *z*, *ş*, *j*, *ţ*, *r*: *curắ* (în primă fază se produce monoftongarea lui *e̯a* la *e̯*, apoi se produce velarizarea sub influenţa durificării consoanei lichide vibrante), *sára*, *vopsáu̯a*, *zámî*;

h) aflat în poziţie medială, diftongul *i̯á* accentuat evoluează la *i̯e̯*, prin analogie, dar şi printr-o asimilare vocalică în contact, evoluţie paralelă cu trecerea lui *e̯a* la *e̯*: *bău̯e̯tu*, *înmu̯e̯tâ*, *tău̯e̯tâ*[8];

i) diftongul *ău̯*, întîlnit frecevent în Bucovina, este înregistrat şi în graiul anchetat în cuvinte precum *copîrşắu̯*, *bătălắu̯*, *mutalắu̯*;

j) vocala anterioară semideschisă *e* (în poziţie atonă sau tonică) se velarizează cînd este precedată de fricativele dentale *s*, *z* (*cosắşti*, *păzắşti*, *rusắşti*, *sărvís*), de fricativa prepalatală *ş* (*pătruṇjắl*, *şắpti*, *şắsî*,), de africata dentala *ţ* (*îţắl*, *ni̯emţắşti*, *ţắlinâ*, *ţăsút*, *viţắlu*), de oclusiva nazală bilabială *m* (o *mărs*, *mărg*);

k) vocala închisă anterioară *i* se velarizează, urmare a durificării consoanelor *b*, *s*, *z*, *ş*, *j*, *ţ* care o precedă: *bărbînţâ* (din magh. *berbence*), *sîŋgur*, *g'íşîni*, *víşîn*, *zîli*, *jîtári̯*, *cuţît*, *îţîcâ*;

l) prezenţa lui *î* iniţial în pronunţia verbului *îmblá* (< lat. *ambŭlo*) şi a derivatelor acestuia reprezintă un fonetism etimologic (grupul fonetic latinesc *á* + *m* + *consoană*, din lat. *abŭlo*, a devenit **ă-*, **ămblu*, şi apoi *î-*, *îmblu*[9]. Meţionăm că la subiecţii tineri apare şi forma literară.

[7] Fenomenul este întîlnit încă din secolul al XVI-lea în textele scrise în graiuri de tip nordic.

[8] Cf. Ion Gheţie, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, p. 83.

[9] Vasile Arvinte, în *Studiu lingvistic asupra primei cărţi (**Facerea**) din **Biblia de la Bucureşti (1688)**, în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, în *Monumenta linguae Dacoromanorum, Biblia 1688, Pars 1, Genesis*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi,1998, p. 51, remarcă, pentru limba scrisă în Moldova din secolul al XVI-lea, preponderenţa variantelor cu *î-* la verbul amintit; vezi şi Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul Românesc, Craiova 1984, p 359.

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

1.2. Consonantismul

Analiza fonetismelor consonantice comune graiului din Mănăstirea Humorului a scos în evidenţă următoarele fenomene:

a) conservarea fonetismului arhaic *ẑ* în *ẑúŋcâ*, *ẑúŋcuţâ*, *ẑunícâ*, *ẑo̯i*, *ẑos*. Menţionăm că *ẑ* apare alternativ cu *j*, formele cu fonetismul arhaic fiind dominante. Astfel, răspunzînd la întrebarea *Cum ziceţi la o viţea de 2-3 ani?* (III, h. 223), toate persoanele anchetate conservă în vorbirea lor fonetismul arhaic; doar sub. D, f, 48 ani pronunţă cu constrictiva *j* (*junícâ*), iar sub. G, b, 53 de ani, după ce răspunde *ẑúŋcâ*, completează *în loc de junícâ*.

b) dacă în urma înregistrărior efectuate în vederea elaborării *NALR. Moldova şi Bucovina* a fost consemnată conservarea fonetismului arhaic *ḑ* (*grínḑ*, *mînḑ*, *rînḑă*), în vorbirea contemporanilor acest fonetism arhaic a evoluat la constrictiva dentală *z* (*mîn̬z*, *rîn̬zâ*) nu doar la subiecţii mai tineri, ci şi la subiecţii în vîrstă[10].

c) consoanele africate *ĉ*, *ĝ* şi-au pierdut elementul oclusiv, devenind fricativele alveolopalatale *ŝ*, *ẑ*: *aŝála*, *beŝ*, *boŝésc*, *cálŝu*, *dúŝi*, *dúlŝi*, *fãŝém*, *opín̬ŝ*, *ŝásuri̯*, *ŝimitír*, *ŝiréş*, *ŝímbru*, *sărvíŝ*, *ŝorápi̯*, *surŝéli̯*, *ŝobán*, *ŝobănéşţi*, *porŝ*, *vaŝ*, *măŝelár*, *răŝéşti*, *o̯urşîŝi*, *îŋcu̯áŝi*; *deẑetár*, *de̯ẑitu*, *ẑucáu̯*, *măr̯ẑéli*, *re̯ẑimént*, *tocmáẑ* . Menţionăm că subiectul E, fetiţă de 11 ani, nu fricativizează cele două africate: *crăĉun*, *obiĉei̯*, *míňĝi*.

d) Palatalizarea labialelor în subdialectul moldovean este un fenomen general şi consecvent, care afectează toate cele cinci consoane din categoria labialelor[11]. Pe baza materialul NALR Moldova şi Bucovina şi a înregistrărilor recent efectuate vom prezenta rezultatele obţinute pentru fiecare labială în parte.

Palatalizarea în stadii finale a bilabialelor (de tipul *p* la *k'*, *b* la *g'*, *m* la *n'*) s-a păstrat destul de rar în localitatea studiată (*k'iru̯on*)[12]; în schimb, se conservă fonetismele de tipul *p(ĉ)*[13], *b(g')* şi chiar *b(ĝ)*[14], *m(n')* cu labiala păstrată şi cu

[10] La răspunsurile pentru întrebările indirecte, fonetismul arahic este înlocuit de constrictiva *z*; întrebarea suplimentară, de tipul *spúneţi şi mînḑ* sau *rînḑă?* înregistrează răspuns negativ.

[11] Vezi, pentru o prezentare detaliată, Sorin Guia, *L' état actuel de la palatalisation des labiales dans le sous-dialecte moldave (étude basée sur les donées figurant dans le NALR. Moldavie et Bucovine)*, în „Langue et litttérature. Repères identitaires en contexte européen" (Lucrările celei de-a VIII-a Conferinţe Internaţionale a Facultăţii de Litere, Piteşti, 4-6 iunie 2010), nr. 6/2010, Editura Universităţii din Piteşti, 2010, p. 55-64.

[12] La întrebarea indirectă *Cum numiţi cuiul acela lung şi gros ca degetul?* (II, h. 169), subiectul B, f , 84 de ani, răspunde cu labiala nealterată, după care se corectează şi pronunţă *k'iru̯ón*, cu labiala palatalizată în stadiul final. La aceeaşi întrebare, subiectul D (f, 48 de ani, studii liceale), răspunde *k'iru̯ón*.

[13] Iotul, care se constituie în fenomen favorizant al acestui fenomen fonetic, a evoluat la oclusiva palatală *k'* şi apoi se africatizează la *ĉ* (*p> k'> ĉ*). Aria lui *p(ĉ)*, ca reflex al

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

africatizarea consoanelor palatale[15]. Aceste forme par a se datora imigrării în această zonă a unor graiuri transilvănene în care se cunosc aceleaşi stadii[16], întrepătrunderii cu graiurile din Maramureş şi Transilvania.

Astfel, pentru oclusiva bilabială *p* s-au înregistrat palatalizări de tipul *pĉ* (*cu̯opĉílâ, cu̯opĉíį, pĉiru̯ón, pĉílotă, ţol pĉu̯át, pĉiu̯ulíţâ, stúpĉ, împĉediș, pĉicát, pĉíşcî, căpĉíţâ*); de tipul *pťĉ* (*cu̯opťĉílâ*), dar şi, sporadic, de tipul *pk'*, cu păstrarea labialei (*cu̯opk'ílâ, căpk'íţ*)[17]. Formele cu bilabiala *p* nelaterată sînt rar consemnate, chiar şi la subiecţii tineri (sub. I, f, 84 de ani, 7 clase, pronunţă *copil*; sub. A, b, 42 de ani, 10 clase, pronunţă *pieli*; sub. C, f, 72 de ani, nu alterează labiala în *piper*).

Şi în cazul oclusivei bilabiale *b* consemnăm palatalizarea în stadiu intermediar, cu păstrarea labialei (*bg'iș, bd'iș*), uneori cu africatizarea palatalei *g'* (*bĝivolį*)[18]. Doar la subiecţii B (f, 84 de ani, 7 clase)[19] şi la subiectul D (f, 48 de ani, studii liceale) am întîlnit forme cu labiala nealterată: *biș, bini*.

Pentru oclusiva nazală bilabială *m* întîlnim palatalizarea în stadiul *mn'* (*amn'ázâ, mn'iu̯árâ, mn'ez, mn'iruit*), palatalizarea în stadiul final, cu dispariţia labialei (*n'iri̯ásâ, n'eu̯*), dar şi, izolat, forme cu labiala nealterată (*miu̯árâ*[20], *míri,*

---

palatalizării labialei *p*, ocupă de fapt o zonă mai largă - nordul Bucovinei, Maramureşul şi Crişana – în care labiala se conservă.

[14] Cînd bilabiala *b* este urmată de iot, acesta din urmă evoluează la ocusiva palatală *g'*, care se africatizează (*b*> *g'* > *ĝ*). Stadiul *b(ĝ)* de palatalizare a lui *b* reprezintă o inovaţie în aria mai largă - nordul Bucovinei, Maramureşul şi Crişana – în care labiala se conservă în urma palatalizării.

[15] Grupurile consonantice sînt considerate stadii intermediare în procesul de palatalizare, iar consoanele simple – stadii finale. În unele graiuri *k'* şi *g'* au evoluat la *t'* şi *d'* şi, la rîndul lor, au trecut, în unele zone, la *ĉ*, respectiv, *ĝ*.

[16] Vezi Matilda Caragiu-Marioţeanu (coord.), *Dialectologie română*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977. p. 214.

[17] În înregistrările libere, subiectul B, f, 84 de ani, 7 clase, pronunţă *cu̯opk'ilâ,* în timp ce la întrebarea indirectă *Dacă-i parte femeiască, cum îi spui copilului nou născut?* (II, h. 123) răspunde *fetíţă*, probabil pentru a evita pronunţarea cu labiala alterată.

[18] Formele cu palatalizarea în stadiul final sînt mai rare în partea de nord-vest a Moldovei. În Bucovina, datorită întrepătrunderii cu graiurile din Maramureş şi Transilvania, se distinge o arie în care predomină formele cu labiala păstrată.

[19] Subiectul B nu a colaborat conform aşteptărilor la întrebărilor indirecte, ci a preferat deseori o pronunţare mai apropiată de cea literară, în timp ce în discuţiile libere (datorită mimării închiderii reportofonului şi propunerii unor subiecte de discuţie sensibile - mai ales cele ce făceau trimitere la perioada din tinereţe) pronunţarea nu a mai fost controlată.

[20] La întrebarea *Cum îi zici la oaia tînără (cu vîrsta de la un an pînă la trei ani) care încă n-a fătat?* (III, h. 234) jumătate dintre persoanele anchetate răspund *mn'iu̯árâ*, ceilalţi subiecţi nealterînd labiala. Întrebată dacă a auzit forma *mn'iu̯árâ* (după ce a răspuns *miu̯árâ*), sub. D, f, 48 de ani comentează: *omul mai îm‿vîrstă mai greşia*, în timp ce sub. H, b, 81 de ani răspunde *miu̯árâ*, cu completarea *se mai spun'e şi mn'iu̯árâ.*

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

miri̯ásâ, miruít). Nord-vestul Moldovei este zona în care bilabiala *m* se palatalizează în stadiul *m(n')*; în restul teritoriului Moldovei, fenomenul este sporadic, generală fiind palatalizarea în stadiul final.

În privinţa constrictivelor labiodentale *f* şi *v*, formele cu labiala palatalizată în stadiul *ŝ* (ce caracterizează, de fapt, toată jumătatea de nord a Moldovei) coexistă ce cele în care labiala este nealterată. Astfel, avem *ŝért, ŝérbi, ŝerbínti*, dar avem şi *fi̯ért, fiérbi*. Uneori, în acelaşi enunţ, avem *ŝert* şi imediat *fi̯ert* (sub. B, f, 84 de ani); alteori se pronunţă în primă fază cu labiala nealterată, după care se corectează: *să fi̯arbî* [K] (*spúnim di fapt*) *ŝérbi*. Labiodentala sonoră se alterează în stadiile *ẑ* (*âiţă̆l, âiţîcâ, âíti, âin, âíţî, ẑé̯spi̯*), şi, mai rar, *g'* (*g'iţă̆l, g'iţîcâ, g'işîni*)[21], însă acestea apar alături de cele cu labiala nepalatalizată. De exemplu, la întrebarea indirectă *Ce fată vaca?* (III, h. 221), sub. D, f, 48 de ani, răspunde *viţă̆l, viţîcâ*, cu menţiunea *bătrîni spuni̯au̯ acu vri̯o doui̯zăŝ di ani̯ şi̯ âiţă̆l, âiţîcâ*). Acelaşi tip de răspuns oferă şi la întrebarea *Cum îi spui la insecta galbenă care seamănă cu albina, dar nu face miere?* (III, h. 353): *vi̯espi*, cu menţiunea *sînt cari̯ spun şi̯ ẑé̯spi̯*. La întrebarea *Ce se face din must, după ce fierbe?* (III, h. 346), primim următoarele răspunsuri: *vin* [K] *âin* (cu menţiunea că forma a doua este populară) (sub. A, b, 42 de ani); *vin* [K] *âin* (cu menţiunea că tinerii folosesc prima formă, iar bătrînii pe cea de-a doua) (sub. C, f, 72 de ani); *vin* [K] *âin* (*i̯eu̯ aşa vorbi̯ésc*) (sub. H, b, 81 de ani).

e) ca influenţă dinspre graiurile transilvănene de nord-est semnalăm africatizarea dentalelor *t, d +e, i* > *ĉ, ĝ*[22] şi a oclusivelor palatale *k', g'* > *ĉ, ĝ*[23]. În acest sens, s-au înregistrat atît fonetismul africatizat în stadiu final, cît şi fonetisme intermediare între oclusiva dentală şi africata prepalatală: *coĉéţ* (pentru *coteţ*), *frâĉimi̯u, lápĉe, şă̆pĉi*, (*să*) *şĉím*; *cîťĉodátă, înă̆ínťĉi, lápťĉi, mulťĉi, preparáťĉi, pri̯iéťĉini̯, tă̆ťĉi, trimé̯ťĉa, şťĉíi̯*. Aceeaşi situaţie se întîlneşte şi în cazul dentalei sonore, cu menţiunea că predomină fonetismul intermediar între *ď* şi *ĝ*: *ĝi vítî, ĝinĉi* (la sub. H, b, 82 de ani); *blíďĝi, ďĝinţ*, (*pi*) *ďĝal*, (*u̯oli̯acî*) *ďĝi sári*, (*un pahár*) *ďĝi u̯uli̯ei*, (*i̯era alb*) *ďĝi lúmi*, (*animáli*) *ďĝi lápťĉi*, (*fábriŝ*) *ďĝi bi̯éri*.

[21] Conform *NALR. Moldova şi Bucovina* (2007: 24-25) palatalizarea în stadiul *g'* (*g'iţîcâ*) este întîlnită în judeţele BT (pct. 496, 497, 498, 499, 506, 507, 509, 510, 511, 515, 517, 553) şi o parte a judeţului SV (de ex., 487, 488), în timp ce spirantizarea (*âiţîcâ*) este consemnată la sud-est de BT şi spre jumătatea sudică a Moldovei.

[22] Emil Petrovici (*Simbioza româno-slavă în Transilvania*, în „Transilvania", 73, nr. 2-3,1942, p. 149-156) consideră că pronunţarea muiată a consoanelor dentale *t, d, n* urmate de vocalele anterioare *e* şi *i* reprezintă o particularitate a graiurilor ardeleneşti.

[23] G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 474-475) apreciază că prefacerea sunetelor *k', g'*, precum şi a suntelor *t', d'* în *ĉ, ĝ* este realizată în secolul al XVI-lea în Ardeal în regiunea Bistriţa-Năsăud-Alba, propunînd ca probabilă datarea fenomenului în aceeaşi perioadă pentru transformarea dentalelor muiate *t', d'* în africatele *ć, đ* .

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

Fenomenul transformării oclusivelor palatale *k'*, *g'* în africatele prepalatale *ĉ*, *ĝ* este ilustrat prin următoarele exemple: *curéĉ* (o singură dată apare *curék'* - la sub. D, f, 48 de ani), *u̯uňĉé̯ş* (deşi se înregistrează şi *u̯uŋ'k'é̯ş*, *u̯uŋ'k'*), (*îi̯*) *ĉámâ*, *ĉişcâ* (alături de fonetismul intermediar între *k'* şi *ĉ*: *k'ĉişcâ*)

f) un fenomen comun ariei nordice, în general, este întîlnit şi în comuna Mănăstirea Humorului: durificarea consonelor *s, z, ş, j, ţ, p, m* atît în poziţie medială (*cosă̆şţi*, *păzăşţi*, *rusă̆şti*, *sărvíŝ*, *sîŋgur*, *zîli*, *jîtári̯*, *pătru̯njă̆l*, *şă̆pti*, *şă̆sî*, *g'îşîni*, *víşîn*, *cuţît*, *îiţîcâ*, *îiţă̆l*, *ni̯emţă̆şţi̯*, *ţă̆linâ*, *ţăsút*, *viţă̆lu*, *bărbînţâ* - din magh. *berbence-*, o *mărs*, *mărg*), cît şi în poziţie finală (*frumóş*, *cămă̆ş*, *bluz*, *petă̆rz*, *bă̆i̯é̯ţ*, *îmbrăcáţ*, *d'ginţ*).

1.3. Modificări fonetice

a) asimilarea vocalică regresivă în *merodéni̯i̯* (sub. C, f, 72 de ani);

b) asimilarea consonantică progresivă în *ţînţîrim*;

c) proteza constrictivei laringale în *harmasári̯*; semnalăm, de asemenea, folosirea lui *i* final redus, afonizat, asilabic, postconsonantic la singular;

d) afereza vocalei *a* în *ŝala*;

e) epenteza lichidei vibrante *r* în *cu̯arjâ* (sub. G, b, 53 de ani);

f) haplologia în *mălígâ*;

g) hipercorectitudinea este înregistrată în *majun* în loc de *maĝun* (< tc. *macun*) la sub. D, f, 48 de ani, tehnician veterinar, cu studii liceale, care, atît în răspunsurile la întrebările indirecte cît şi în discuţiile libere, manifestă reticenţă faţă de folosirea fonetismelor şi elementelor lexicale regionale; probabil, africata *ĝ* a fost simţită ca dialectală, datorită asemănării cu fonetismul arhaic, specific ariei nordice a dialectului dacoromân.

2. Lexicul

Vom selecta cîteva elemente lexicale specifice nordului şi nord-vestului Moldovei, înregistrate în comuna Mănăstirea Humorului.

O serie de elemente lexicale împrumutate din ucraineană sau de influenţă slavă au fost consemnate în înregistrările de faţă: *barabúl̓i̯* (< ucr. *barabolya*), *buhái̯*, *harbúz*, *jîtári̯*[24], *li̯étcă*, *létcâ* (mai rar apare şi *léi̯câ*), *pu̯ovírlă*, *pu̯olobu̯óc* (cu

[24] Răspunsul la întrebarea *Cum îi spui omului care era plătit de săteni ca să păzească semănăturile, fineţele?* (III, h. 286) este completat cu diverse comentarii: *pi aiŝa nu prę̓ sînt* (sub. B, f, 84 de ani, 7 clase); *nu mai̯ sînt în zónî la noi̯, sînt un pic în parti̯a de jos, pe la Capu Códrului̯* (sub. D, f, 48 de ani, tehnician veterinar); *az nu mai̯ sînt, că- i̯ îngrădít tăt; sî lăsáu̯ una dou̯â căpĉíţ jîtări̯i̯e* (sub. G, b, 53 de ani).

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

variantele *bu̯orşáŋcâ, boşáŋcâ* [25] – sub. A, b, 42 de ani; *berbiṇ̣ŝuá̯râ* – sub. C, f, 72 de ani), *du̯óniţî, stóguri̯, mîzgîlít, holércâ* (< ucr. *horilka* - pentru *ţuică mai slabă*).

Cuvinte de origine maghiară: *bărbînţâ* (< magh. *berbence*), *saláş* (< magh. *szallas*)[26], *ţintirím* (deşi cei mai mulţi oferă ca primă formă *ŝimitír*)[27], *imáş* (< magh. *nyomás*)[28].

Elemente lexicale specifice: *pu̯oi̯átâ*[29] (cu variantele *cotéţ, coĉéţ*), *ţîbríc-ţîbríŝi* (pentru *k'ibríturi̯*), *horăi̯ésti* (pentru *a sforăi*); *scăŝíţâ* (pentru cea în care pisezi usturoiul); *păpuşói̯* (pentru *porumb*); *pu̯orşu̯ári* (îl greblăm fînul ~ : *strîṇ̣ẑ fînu, îl grébli pi dou̯â părţ şî îl strîṇ̣ẑ la míjloc*) etc.

Observăm că, în general, acelaşi subiect vorbitor cunoaşte şi foloseşte fonetisme regionale şi fonetisme literare în funcţie de interlocutor şi de situaţia de comunicare. În multe cazuri, vorbitorii se corectează, fie pentru a masca aspectele regionale, fie pentru a le pune în evidenţă. In acest sens, o parte dintre subiecţii anchetaţi se dovedesc destul de comunicativi, sociabili şi răspund nevoilor noastre de cercetare; de cealaltă parte, sînt şi subiecţi care nu doresc să împărtăşească interlocutorului aspecte din cercul cultural şi lingvistic al comunităţii respective, motiv pentru care răspunsurile lor conţin, cel mai adesea, fonetisme literare.

O serie de situaţii demonstrează că subiecţii vorbitori au conştiinţa deosebirilor de grai dintre generaţii, în vorbirea lor apărînd fenomene care denotă coexistenţa a două sisteme lingvistice diferite: cel al bătrînilor şi cel al tinerilor. În discuţiile cu bătrînii se vor folosi fonetisme regionale, în timp ce în discuţiile cu cei tineri sau de aceeaşi vîrstă acestea vor fi evitate. În acelaşi timp, cea mai mare parte a subiecţilor

---

[25] Întrebat *Cum îi spui vasului de lemn în care pui toamna varza (curechiul) să se acrească pentru iarnă?* (II, pl. 136), sub. G, b, 53 de ani răspunde: *aŝéi̯a îŋ̯ carį să púne slănína îi̯ spúnį boşáŋcâ*; *aŝéla îŋ̯ carį să pún murătúri̯ îi̯ puo̯lobóc*.

[26] La întrebarea *După ce moare omul, în ce îl pui ca să-l îngropi?* (II, h. 144) s-au înregistrat diverse răspunsuri, unele completate de comentarii; de ex., doi subiecţi de sex şi vîrstă diferite (sub. A, b, 42 de ani şi B, f, 82 de ani) răspund *sicríu̯*, cu menţiunea *nu i̯esti al̯ términ*; sub. C, f, 72 de ani, răspunde *saláş* şi completează: *să spúnį aşa de cîn̯ mă ştíu̯*, în timp ce subiecţii H, b, 81 de ani şi I, f, 84 de ani menţionează că *saláş* este o formă mai veche (*acúma nu să pre̯a foloséştį*; *mai̯ spun şi̯ azi̯ o sámă*).

[27] La întrebarea *Cum ziceţi la locul în care sînt îngropaţi morţii dintr-un sat?* (II, h. 145) majoritatea subiecţilor anchetaţi răspund, cel puţin ca a doua formă, şi *ţînţîrím*; alţii oferă şi comentarii de tipul: *se folosi̯a înainte*; *se folosésc amîndóu̯ă, în funcţii̯e de cu ŝíne vorbéşti̯*, comentarii care confirmă conştiinţa deosebirilor de grai între generaţii la subiecţii anchetaţi.

[28] Dacă la întrebarea *Cum îi zici la locul anume lăsat de comună ca să pască vitele vara?* (III, h. 226) în atlasul lingvistic menţionat se consemnează răspunsul *[ε] şî tòlu̯ácâ; tu̯olóŝ*, vorbirea contemporanilor nu înregistrează astfel de forme: *imáş, pi di̯al*; *isláz*.

[29] Sub. G, b, 53 de ani are conştiinţa lingvistică a zonelor învecinate: *pu̯oi̯átâ, în alte părţi̯ să spúnį coştiri̯áţâ*.

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

face referire la forme arhaice, dispărute astăzi sau păstrate doar în memoria vorbitorilor[30]. Atît răspunsurile la întrebările indirecte cît şi rostirile din discuţiile libere depind de relaţia dintre anchetator şi subiectul vorbitor, de adaptarea în funcţie de contextul situaţional.

În multe situaţii, subiectul vorbitor se raportează la norma literară sau la normele comunităţilor învecinate; în acest sens, pe lîngă răspunsurile oferite se adaugă şi o serie de comentarii care fac referire la acest aspect. De exemplu, sub. G, b, 53 de ani, cu studii liceale veterinare la Timişoara, întors să profeseze în comuna natală, oferă, uneori, pe lîngă elementele lexicale cerute prin intermediul întrebărilor indirecte, şi trimiteri la corespondentele lor din Banat[31].

Graiul din comuna Mănăstirea Humorului, aşa cum ni se prezintă în urma cercetărilor, este unul de tranziţie între graiurile moldoveneşti de nord şi nord-vest şi cele din nord-estul Transilvaniei. O serie de fenomene fonetice şi lexicale înregistrate se datorează inflenţelor ardeleneşti exercitate asupra graiurilor din Bucovina.

În ceea ce priveşte dinamica acestui grai faţă de cel consemnat în înregistrările efectuate cu ocazia realizării *NALR. Moldova şi Bucovina*, fenomenele observate nu sînt generale, ci variază de la o categorie de vîrstă la alta, ţin de variaţia diastratică şi de cea diafazică.

Bibliografie

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra primei cărţi (**Facerea**) din **Biblia de la Bucureşti (1688)**, în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389*, în *Monumenta linguae Dacoromanorum, Biblia 1688, Pars 1, Genesis*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 1988, p. 47-128

Arvinte, Vasile, Dumistrăcel, Stelian, Florea, Ion, Nuţă, Ion, Turculeţ, Adrian, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, I, Editura Academiei Române, Iaşi, 1987

Arvinte, Vasile, Dumistrăcel, Stelian, Florea, Ion, Nuţă, Ion, Turculeţ, Adrian, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, II, Editura Academiei Române, Iaşi, 1997

---

[30] Există comentarii de tipul: *aiŝ se moşneẑa pu̯ámâ, ẑi̯i̯i* (sub. G, b, 53 de ani – pentru *struguri*); *gravídâ, băbeşti să spúne gru̯ásâ, aşa spun bábele* (sub. G, b, 53 de ani); *depínde de vîrsta fi̯i̯ecắru̯i̯a, pentru că nu poţ̣i̯ să-l dezobişnuié̯ştı̯ de cuvíntele pe cáre l̯i̯-a îm̥văţát de cîn̯ era copíl, depíndẹ de méd̯i̯ul în̯ carẹ ai̯ crescút* (sub. F, f, 24 de ani, studii de licenţă şi master).

[31] La întrebarea Ziceţi vorba **muiere**?(II, h. 139) răspunde: nu să ziŝe aiŝ, în Banat să spun’e; întrebarea Cum se numesc beţişoarele care se aprind cînd le freci de cutie şi pe care le cumperi?) (II, h. 175) conţine răspunsul ţîbríŝi şi completarea în Banát să zîŝę́ ripélţ; răspunsul barabúl̥i̯ (pentru întrebarea Ce cresc în pămînt, în cuiburi şi faci mîncare din ei? - III, h. 312) conţine şi corespondentul acestuia în subdialectul bănăţean: în Banát să zîŝę́ crúmpi̯.

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)

Arvinte, Vasile, Dumistrăcel, Stelian, Florea, Ion, Nuţă, Ion, Turculeţ, Adrian, şi Botoşineanu, Luminiţa, Hreapcă, Doina, Olariu, Florin-Teodor, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, III, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2007

Caragiu-Marioţeanu, Matilda, Giosu, Ştefan, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Todoran, Romulus, *Dialectologie română*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977

Dumitrăcel, Stelian, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978

Dumistrăcel, Stelian, Hreapcă, Doina, Bîrleanu, Ion-Horia, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Editura Academiei Române, 1997

Guia, Sorin, *L' état actuel de la palatalisation des labiales dans le sous-dialecte moldave (étude basée sur les donées figurant dans le NALR. Moldavie et Bucovine)*, în „Langue et litttérature. Repères identitaires en contexte européen" (Lucrările celei de-a VIII-a Conferinţe Internaţionale a Facultăţii de Litere, Piteşti, 4-6 iunie 2010), nr. 6/2010, Editura Universităţii din Piteşti, 2010, p. 55-64

Gheţie, Ion, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Editura Academiei Române, Bucureşti,1994

Graur, Alexandru, *Cu privire la **ă** > **a** în româneşte*, în SCL, IX, nr. 2, 1958, p. 263-264

Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iaşi,, 1980

Petrovici, Emil, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, în „Transilvania", 73, nr. 2-3, 1942, p. 149-156

Petrovici, Emil, *Unele tendinţe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, nr. 2, 1961, p. 329-337

Puşcariu, Sextil, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959

Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul Românesc., Craiova, 1984

Todoran, Romulus, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: **ă** neaccentuat > **a***, în SCL, V, 1954, p. 63-84

BDD-A1654 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:54 UTC)